

L'exili del magisteri

La sortida cap a l'exili d'una bona colla de mestres de les comarques gironines, la majoria capdavanteres de la renovació pedagògica, va provocar un canvi profund a l'ensenyament de casa nostra, que podem resumir així: riquesa per a uns, pobresa per a d'altres.

Text > **SALOMÓ MARQUÈS**, professor, jubilat, d'història de l'educació de la Universitat de Girona

Els darrers dies de gener i primers de febrer del 1939 les carreteres i camins que porten cap a França s'ompliren de gent. Des de Portbou fins a Puigcerdà qualsevol carretera, camí o pista forestal eren bons per marxar cap a França i no ser encaçat per l'exèrcit rebel. També per mar. Era la retirada.

Entre els que marxaven hi havia una bona colla de mestres, homes i dones que treballaven a les escoles de Catalunya o que procedien d'altres indrets, en alguns casos acompanyant colònies d'infants.

Els mestres de la demarcació de Girona que marxaven eren un col·lectiu molt variat: professors de l'Escola Normal, inspectors d'ensenyament, mestres que exercien en pobles rurals o en les ciutats, o en escoles privades (acadèmies, escoles racionalistes, etc.).

El col·lectiu també era plural políticament: hi havia mestres d'ERC, PSUC, BOC, USC, POUM... Alguns no militaven en cap partit, *només* eren republicans, demòcrates, catalanistes, anarquistes, independentistes. També n'hi havia que eren parlamentaris (X. Casademunt), alcaldes (M. Santaló a Girona, R. Calm a Olot), regidors (Antònia Adroher a Girona, Josep Moreno Pallí a Tossa de Mar), membres dels comitès (Josep Donjó a Darnius)... Tots, convençuts de la importància de l'educació i de l'escola per construir un país millor, més democràtic i just.

En aquest col·lectiu s'hi trobaven germans. N'eren tres els Bargés Barba,

>> *L'edifici de l'Escola Ignasi Iglesias (avui Escola Montjuïc), de Girona.*

(Font: AJUNTAMENT DE GIRONA.CRDI. VALENTÍ FARGNOLI.)

>> Els mestres que feien classe al camp de Sant Cebrià. (Font: GERMANS MORENO PALLÍ)

L'entrada a França (el país de la llibertat, la fraternitat i la igualtat) no va ser la que esperaven. La gran majoria de mestres varen ser tancats en camps de concentració

els Delhom Brugués i els Moreno Pallí, i parelles, els Adroher Pascual, els Pou Codina i els Úriz Pi. També hi havia matrimonis formats per docents: Esteve Garriga i Roser Carreras, Gaietà Delhom i Mercè Cavallé, Bernardí Lite i Pepita Codina, Miquel Santaló i Adalina Cortina.

Molts dels que se'n van anar eren capdavanters de la renovació pedagògica, persones que a les escoles d'estudi dels anys de la Mancomunitat i, sobretot, durant la República en pau havien participat en aquestes jornades de formació permanent; alguns com a professors (Pere Blasi, Miquel Mascort), d'altres com a alumnes (Josep Bargés, Xavier Casademunt, Josep Mascort, Josefa Codina). En aquestes trobades voluntàries, a més d'intercanviar experi-

ències, es coneixien les metodologies avançades que s'estaven practicant a diferents països d'Europa gràcies a la participació dels seus protagonistes (Freinet, Decroly, Claparède...).

Aquests mestres estaven convençuts que el centre de l'educació era l'infant i que s'aprenia mitjançant l'observació i l'experimentació. I això en una escola laica, en català, coeducativa, amb ensenyament científic i actiu. Tant el Govern de la Generalitat com el Govern central, durant els anys de la República en pau, no estalviaren esforços per assegurar una educació de qualitat per a tots els nois i noies en edat escolar.

Aquesta voluntat de millorar el país es manifestaria fins i tot durant els anys de la guerra. Només cal recordar que el juliol del 1938 l'Ajuntament de Girona va posar la primera pedra de la que havia de ser la futura Escola Prat de la Riba, a la pujada de les Pedreres. Una escola que havia de tenir museu biblioteca, laboratoris, cantina, infermeria, piscina coberta, cinema, gimnàs, etc.

Mentre uns marxaven, anava arribant l'exèrcit d'ocupació amb una missió molt clara. Les paraules del tinent coronel Ricardo Alonso Vega en entrar a Olot el febrer del 1939 no podien ser més contundents: «a los otros, a los del "hecho diferencial", nuestra notificación de que han sido vencidos por la fuerza de las armas, y que si no quieren ser hermanos de los otros españoles

Molts dels que se'n van anar eren capdavanters de la renovació pedagògica

les impondremos la ley del vencedor, porque nosotros, los combatientes, al terminar la guerra en Cataluña damos también por terminados y para siempre los hechos diferenciales».

L'entrada a França (el país de la llibertat, la fraternitat i la igualtat) no va ser la que esperaven. Passada la ratlla, la gran majoria varen ser tancats en camps de concentració que no reunien cap condició per acollir la multitud que arribava. En aquests camps de la vergonya (Argelers, Sant Cebrià, Barcarès, etc.), ben aviat els mestres s'organitzaren per continuar escolaritzant els infants allà tancats i, també, per alfabetitzar els adults que ho necessitaven. Evidentment l'interès dels reclusos era sortir dels camps al més aviat possible; mentrestant, però, varen continuar fent de mestres en la mesura de les seves possibilitats, i ho feren amb la col·laboració dels sindicats de mestres francesos.

Un exemple el tenim en la revista *Canigó*, que editaven a l'escola del camp de Sant Cebrià, on treballaven els germans Josep i Lluís Moreno Pallí, que n'era el director. El primer número de la revista (octubre 1939), amb una tirada de trenta exemplars, el van dedicar «A los niños de Perpignan, que con sus libros franceses nos han ayudado en nuestros estudios, y en quienes saludamos a todos los niños de Francia». A la primera pàgina de la revista, el director va escriure de la seva mà: «Mr. Capitain Fassart notre reconaissance au nom des enfants et instituteurs». Les classes es feien en els *barracons de cultura*, on també s'impartien sessions d'alfabetització i s'organitzaven activitats culturals com conferències, entre d'altres.

Mestres no reclusos als camps varen fer classe també a mainada exiliada en les poblacions on residien. Per exemple, Antònia Adroher, a París; Pere Blasi, a Prada de Conflent i Perpinyà; Josep M. Corredor, Pepita Codina i Josep Pey, també a la capital del Rosselló; Xavier Pou, a Montpeller...

Mentre la situació política i bèl·lica de França anava canviant, alguns

>> El Colegio Cervantes de Córdoba (de la família Bargés). (Font: GERMANS BARGÉS)

mestres (pocs), a mesura que podien sortir dels camps, marxaven a altres països europeus. Alguns, però, es quedaren definitivament a França i entre aquests n'hi hagué que després de la guerra varen treballar als instituts com a ajudants de les càtedres d'espanyol.

També a la Unió Soviètica, durant els anys de la República en guerra, hi arribaren quatre expedicions d'infants, entre els quals n'hi havia de catalans, acompanyats de mestres. Els infants varen ser acollits en diferents poblacions. Més tard, a partir del 1939,

hi arribaren més mestres que també es dedicaren a l'ensenyament dels infants refugiats. Entre aquests hi havia els gironins Josep Moreno Pallí, August Vidal i Joana Colom.

D'altres sortiren cap a Amèrica, especialment cap a Mèxic, gràcies a la política d'acollida del govern del president Cárdenas i de les ajudes d'organismes internacionals. A Mèxic els mestres gironins es trobaven a la capital federal i en altres ciutats importants. A la capital d'aquest estat, el Govern de la República a l'exili va crear col·legis per donar feina als mestres exiliats i escolaritzar els fills dels republicans. A l'Institut Luis Vives hi treballaren Marcel Santaló Sors i Josefina Oliva de Coll, tots dos docents de l'Institut de Girona durant la República, que varen deixar una petjada profunda entre l'alumnat. Carles Perelló recorda que Marcel Santaló li va obrir les portes de la ciència; Martí Soler m'explicava que Josefina Oliva els ensenyava geografia humana i els feia treballar de valent, estudiar un tema, presentar-lo a classe i contestar a les preguntes dels companys. Per tant, ensenyament actiu. En altres col·legis de la capital federal hi exerciren Miquel Santaló, a l'Academia Hispano-Americana, i Narcís Costa Hors, que ensenyava música al Colegio Madrid (que encara existeix).

Miquel Santaló havia sigut professor de la Normal de Girona i director de la Normal de la Generalitat a Barcelona, i a l'exili va ser nomenat ministre

>> Els alumnes del mestre Mascort a Texcoco. (Font: FAMÍLIA PASTELLS MASCORT)

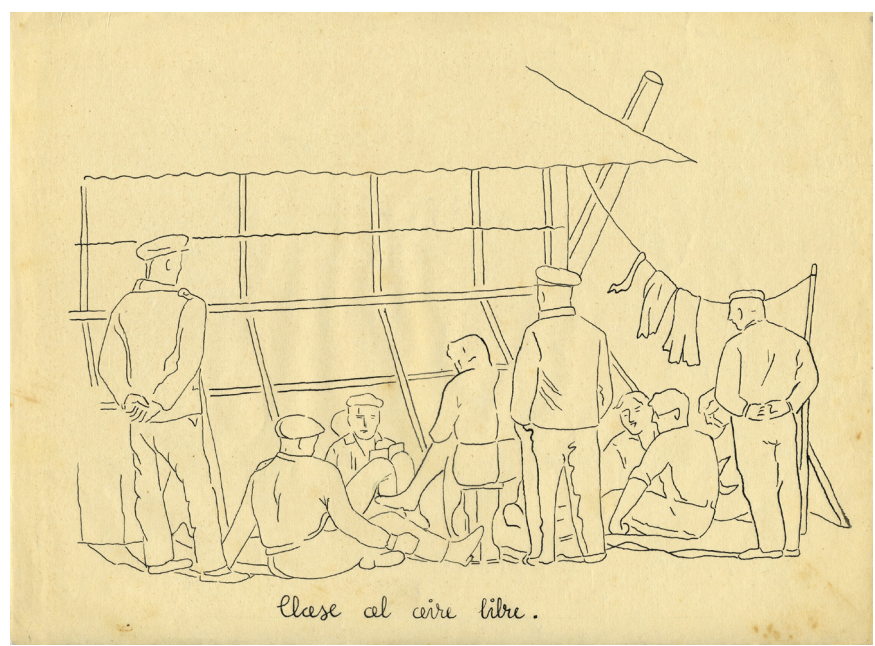
d'Instrucció Pública l'agost del 1945, en el govern Giral. Durant els anys que va ser ministre va actuar a favor de la conservació i promoció del català, no sempre amb èxit, davant les autoritats republicanes. El 1947 va ajudar a la publicació a Mèxic d'un excel·lent mapa de Catalunya dibuixat pel mestre gironí Antoni Bargés amb el patrocini de la Conferència d'Entitats Catalanes d'Amèrica.

Fora de la capital, en ciutats grans com Tampico, Torreón, Córdoba, Veracruz, etc., alguns mestres exiliats creen col·legis amb l'ajuda del Patronato Cervantes, que dirigia el garrotxí Joan Roura-Parella. Aviat destacaren pel seu

Tots portaven amb ells el bagatge renovador que va afavorir un bon ensenyament al país que els va acollir

estil renovador d'ensenyament. Els gironins Lluïsa, Antoni i Josep Bargés Barba varen fundar, amb altres companys exiliats, el Colegio Cervantes a la ciutat de Córdoba. Antoni Bargés recordava el seu treball amb aquestes paraules: «Encara trobem pel carrer molts alumnes que ens recorden, i és que vàrem ser mestres molt diferents, els d'aquí. Jo els deia: Vosaltres us heu d'interessar per la premsa de Mèxic, saber el que està passant a Mèxic, quines relacions té Mèxic amb el món. I els altres mestres arribaven: Molt bé, anem a dictar la lliçó, tal, tal, tal. Jo, sempre al voltant de la lliçó que explicava, sempre tenia alguna novetat per dir. De manera que nosaltres érem diferents dels *demés* mestres en aquest aspecte».

A Tampico el director del Colegio Cervantes va ser el gironí Esteve Garriga Pla; d'altres companys de claustre varen ser l'empordanesa Roser Carreras, que tornà de l'exili a la dècada dels cinquanta, i el garrotxí Ramon Calm, que va morir a Mèxic poc després de jubilar-se i a punt de tornar a Olot.

Clase al aire libre.

Confecionando nuestro boletín.

Qualitat pedagògica

El tret característic d'aquests centres va ser la qualitat pedagògica de l'ensenyament. La majoria d'homes i de dones que hi treballaven eren professionals de notable categoria intel·lectual. N'hi havia que havien sortit de França amb un bagatge material escàs; tots, en canvi, portaven amb ells el bagatge renovador que va afavorir un bon ensenyament al país que els va acollir. I això no només a Mèxic, sinó també als altres països on s'establiren: Veneçuela, Xile, Cuba, Colòmbia... Aquest enriquiment anava aparellat a l'empobriment de l'escola a casa nostra. A Catalunya un 12 % del magisteri va marxar a l'exili. I dels que es varen quedar, més del 25 % van ser sancionats per les comissions depuradores. Durant la dictadura es va consolidar l'escola del «no», un «no» a totes les iniciatives republicanes: laïcitat, coeducació, escola activa, escola en català...

>> Dibuixos de Josep Mir al camp de Gurs. (Font: FAMÍLIA MIR)